

Олександр Комарніцький
ORCID iD 0000-0002-1012-3683
Людмила Комарніцька
ORCID iD 0000-0002-6742-8314

УДК 94(477-25):378.1-057.875«192/193»
DOI: 10.28925/2524-0757.2020.1.14

ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТСТВА ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ КИЄВА У 20–30-ті рр. ХХ ст.

У статті висвітлено громадську діяльність студентів київських педагогічних закладів освіти, яка була підпорядкована ідеологічним настановам партії. Зазначається, що одним з її напрямів була організація роботи студентських клубів та органів студентського самоврядування, різноманітних гуртків. Молодь залучали до роботи у складі профспілок, добровільних громадських організацій, гуртків, редколегій періодичних видань навчальних закладів, до участі у різних загальнодержавних кампаніях.

Ключові слова: студенти, інститут, технікум, клуб, гурток.

Oleksandr Komarnitskyi, Liudmyla Komarnitska

PUBLIC ACTIVITY OF THE STUDENTS OF PEDAGOGICAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN KYIV IN 20-30s OF THE 20th CENTURY

In the 20–30s of the 20th century special attention was paid to the formation of the ideological worldview of students of education institutions, future teachers who were to shape the political consciousness of the younger generation with communist ideals. The ideological principles of the party were subordinated to the social activities of youth, in particular, in Kyiv pedagogical educational institutions.

The article deals with the work of student clubs and student government bodies, various organizations. Since the mid-20s of the 20th century trade union organizations took over the functions of youth advocates, which were largely influenced by university administrations and controlled the social composition of students, who presented themselves as an exclusively peasant workers. Some of the students were embraced by work in the cells of voluntary societies, the government used to propagate their ideas of socialist construction and the ideological education of the masses. The most active were the cells of Tsoaviakhim, which oversaw the work of the rifle circles. Close to them were sports clubs. Universities also operated cells of MOPR, the Friends of the Children societies, the All-Ukrainian Society for Land Organization of Working Jews OZET, and the Friends of Radio. The ideological work among students was intensified by the student press, the production of "live and light newspapers" that covered the processes of building a higher school, the participation of youth organizations in the proletariat of institutes and technical schools, the life and attitude of students, their participation in cultural work etc.

Most of the time, students took part in enriching work. In particular, they worked on various campaigns related to raising funds for the state's economic needs, participating in fundraising to strengthen defense, days of industrialization, etc.

Key words: students, institute, technical school, club, circle.

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020

© Комарніцький О., Комарніцька Л., 2020

У 1920–1930-х рр. навчання та виховання молоді було одним із пріоритетних напрямів внутрішньої політики радянської держави. Систему освіти використовували як засіб цілеспрямованого впливу на свідомість українського народу. Тому особлива увага приділялася формуванню ідеологічного світогляду студентів закладів педагогічної освіти, майбутніх учителів, котрі мали формувати політичну свідомість своїх учнів за комуністич-

ними ідеалами. Головною метою закладів освіти було визначено виховання студентів у марксистсько-ленінському дусі, формування політично свідомого громадянина, котрий мав жити у новому комуністичному суспільстві. Вищі мали продукувати зі складу студентства теоретично освічених і вихованих у дусі матеріалістичного світогляду борців за побудову комунізму. Ідеологічним настановам партії була підпорядкована громадська діяльність молоді. Окремі аспекти

цієї проблеми, насамперед теоретичні, розглянуто у працях як радянських вчених (Шевчук Г.М., 1963; Паніотів І.І., 1973), так і українських (Рябченко О., 2012; Лаврут О.О., 2009; Кліцаков І.О., 1997; Двірна К., 2011 та ін.). Громадське життя студентства педагогічних вишів було предметом дослідження нашої монографії (Комарніцький О.Б., 2017). Водночас поза увагою дослідників залишилось питання громадської діяльності молоді закладів педагогічної освіти Києва, що і визначило **мету нашої статті**.

Громадська діяльність студентів була багатогранною і поділялася на внутрішню і ту, що виконувалася за межами закладів освіти. У стінах вишу вона полягала в організації роботи студентських клубів і органів студентського самоврядування, різноманітних гуртків, осередків добровільних організацій, студентської преси тощо. За межами вишу студенти проводили заняття з неписьменними, організовували хати-читальні, клуби, готували бесіди і лекції, виконували адміністративні доручення, брали участь у різних господарських громадсько-політичних кампаніях, шефській роботі тощо (Лаврут О.О. Громадська діяльність, 2009. С. 72).

У тогочасному радянському суспільстві побутувала думка, що громадська діяльність мала бути на одному рівні із навчальною. У Київському інституті народної освіти (далі — КІНО) 1929 р. громадською роботою безпосередньо у виші займалися 37 % студентів, а за його межами — 33 %. З 1 жовтня до 1 грудня того року до неї залучили в стінах вишу і поза його межами 64,2 % студентів. У червні 1933 р. у Київському інституті професійної освіти (КІПО) громадські обов'язки мали 79,2 % молоді, у Польському педінституті в другому семестрі 1933–1934 н.р. — 87,5 %, у Київському російському педтехнікумі в 1930–1931 н.р. — 70 %¹¹¹. Такі відсотки пояснюються тим, що ця робота контролювалася і стимулювалася партійними структурами, відтак внутрішні переконання студентів, котрі часто діяли за підказкою владних органів, тут не були пріоритетними.

Громадська робота студентів у вишах переважно концентрувалася у студентському клубі, який був центром громадсько-виховної, політично-освітньої і культурної роботи (Резолюції та пропозиції, 1927. С. 100; Ряпо Я., 1928. С. 43). У більшості вишів роботою клубів керувала рада, яка складалася з президії, секретарів громадських

та мистецьких гуртків і організацій, представників ВБПС, профкому спілки «Робос», КНС, одного з членів правління ІНО. Серед членів бюро, звісно, були і представники компартійних і комсомольських організацій, котрі мали контролювати його діяльність. У КІНО 1929 р. керівним органом була управа чисельністю 11 осіб¹¹². При клубах працювали гуртки. Зокрема, у КІНО в 1923–1924 н.р. діяли 8 ленінських, 6 професійних, 3 літературних, антирелігійний, драматичний, хоровий, спортивний, газетний, художній, шаховий гуртки, гурток есперанто, читальня; у 1924–1925 н.р. — 6 гуртків «біжучої політики», 4 професійних, 2 літературних, марксистсько-ленінський, драматичний, художній, співочий, спортивний, шахово-шашковий, юнацького руху, есперанто, читальня; у 1925–1926 н.р. — шаховий, драматичний, хоровий, спортивний, радіогурток; у 1928–1929 н.р. — драматичний, хоровий, музичний, фізкультурний, стрілецький, санітарний, фото- і радіогурток¹¹³. Студентів зобов'язували брати участь у роботі одного із гуртків. Як правило, працювали ті, хто обрав той чи інший гурток за покликанням, інші — лише значилися на папері.

Пізніше студклуби реорганізували у «червоні кутки», один з яких функціонував у Польському педінституті¹¹⁴.

1920-ті роки були періодом розквіту студентського самоврядування. Представники самоврядних студентських організацій входили до складу керівних органів навчальних закладів. У КІНО відповідно до «Положення про управління ІНО» виш очолювало бюро, у складі якого працювали ректор (він же й політкомісар), заступник політкомісара, проректор, секретар, декани факультетів, два представники студкому (Український державний педагогічний, 1995. С. 9). Представники студентства працювали у складі предметних (циклових) комісій КІНО, що координували викладання споріднених дисциплін. Їхню роботу, наприклад у 1925–1926 н.р., більш детально розглянуто у *табл. 1*.

Дані таблиці засвідчують, що студентський складник у роботі циклових комісій був достатньо вагомим. Крім того, молодь була більш дисциплінованою порівняно з викладачами. Цей досвід варто було б поширити і на сьогодення, зважаючи на державну політику сприяння студентоцентрованому підходу у виборі форм і методів навчання та викладання у закладах вищої освіти.

¹¹¹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 166. Оп. 9. Спр. 306. Арк. 38–38 зв.; Оп. 10. Спр. 1528. Арк. 33; Державний архів м. Києва (Держархів м. Києва). Ф. Р. 359. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 8; Спр. 18. Арк. 7.

¹¹² ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 9. Спр. 306. Арк. 39

¹¹³ Там само. Оп. 4. Спр. 634. Арк. 13, 84, 101; Оп. 5. Спр. 289. Арк. 606; Оп. 9. Спр. 306. Арк. 39.

¹¹⁴ Держархів м. Києва. Ф. Р. 920. Оп. 11. Спр. 18. Арк. 8.

ДІЯЛЬНІСТЬ ЦИКЛОВИХ КОМІСІЙ КІНО, ЩО ПРАЦЮВАЛИ У ПЕДВИШАХ У 1925–1926 н.р.

Циклова комісія	Кількість членів комісії		Відбулося засідань на рік	Відвідування засідань, %	
	у т.ч. викладачів	у т.ч. студентів		у т.ч. викладачів	у т.ч. студентів
Педагогічна комісія факультету соціального виховання	20	9	14	45	61
Педагогічна комісія факультету професійної освіти	8	4	17	51	63
Фізико-математична	22	13	20	45	60
Хімічна	12	8	14	70	40
Суспільствознавча	14	8	13	50	62
Біолого-геолого-географічна	29	15	25	42	66
Літературно-лінгвістична	13	7	14	50,3	58

Діяльність цих комісій координували факультетські комісії. У 1923–1924 н.р. до складу комісії факультету професійної освіти КІНО окрім 15 викладачів входили 5 студентів¹¹⁶. Молодь була представлена у контрольно-ревізійних і стипендіальних комісіях, а також у комісіях із проведення практики й стажування, комісіях зі студентських питань й активно впливала на їхню діяльність.

На процеси становлення та розвитку радянської системи освіти активно впливали студентські самоврядні організації. У 1920 р. у вишах діяли ради студентських представників, у яких досить впливовими були меншовицькі та есерівські фракції. Більшовицький вплив у цей період був ще досить незначним. На окремих факультетах вишів запроваджували посади студентських старост, наприклад в КІНО¹¹⁷.

У першій половині 1921 р. ці органи реорганізували у студентські виконавчі комітети. У КІНО студком у складі 9 осіб створили на початку 1922 р. За соціальною ознакою 6 студкомівців були службовцями, 1 — робітником, 2 — селянами. За партійною приналежністю переважали члени КП(б) У — їх було шестеро¹¹⁸.

Упродовж 1923–1924 н.р. студкоми і студентські профспілкові організації об'єднали у виконавче бюро профсекцій, яке у КІНО започаткували восени 1923 р. Профспілкова робота мала місце переважно у професійних секціях «Робос» і КНС. У КІНО в грудні 1923 р. членами профспілки були близько 900 членів із 1600 студентів

(56 % від загальної кількості)¹¹⁹. Членами профсекції «Робос» були 532 особи, «Залізничник» — 22, «Водник» — 7, «Медсанпраця» — 44, «Харчовик» — 12, «Робколгосп» — 26, «Деревообробник» — 9, «Цукроварник» — 15, «Металіст» — 14, «Радробітник» — 36, «Гірник» — 7, «Хімік» — 16 тощо (М. Б-ов, 1924. С. 78)¹²⁰. Дієву роботу секції розгорнули лише у 1924–1925 н.р. У лютому 1925 р. членством у профспілках було охоплено 75 % студентів. Цього часу у виші функціонували 16 профосередків¹²¹. Зауважимо, що профспілка часто керувалася інтересами не студентів, а Наркомату освіти республіки й адміністрацій вишів. Значну увагу профкоми приділяли політичному вихованню, ідеологічній роботі, а не захисту прав молоді.

Як зазначалося вище, у середовищі студентства КІНО діяла секція КНС, яка у республіці була найчисельнішою. У 1923–1924 н.р. вона об'єднувала 273 особи¹²².

Профспілкові осередки працювали і в інших вишах. Так, у російському педтехнікумі студентська профспілка у 1932–1933 н.р. налічувала 66 осіб, а в 1933–1934 н.р. її численість зросла до 193 студентів (83,9 % від загальної кількості)¹²³.

Профспілкові організації намагалися робити певні кроки щодо обміну досвідом роботи. Так, профком КІНО у середині 1920-х рр. налагодив зв'язок з профспілковими організаціями Кам'янець-Подільського, Харківського, Волинського, Одеського ІНО. Щоправда, невдовзі «зв'язок при-

¹¹⁵ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 5. Спр. 289. Арк. 602–602 зв.

¹¹⁶ Там само. Оп. 4. Спр. 634. Арк. 79.

¹¹⁷ Держархів м. Києва. Ф. Р. 346. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 5.

¹¹⁸ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 1077. Арк. 35, 99.

¹¹⁹ Там само. Оп. 4. Спр. 634. Арк. 12.

¹²⁰ Там само. Арк. 83.

¹²¹ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 5. Спр. 566. Арк. 310.

¹²² Там само. Оп. 4. Спр. 634. Арк. 83.

¹²³ Держархів м. Києва. Ф. Р. 359. Оп. 1. Спр. 67. Арк. 83.

пинився. На перешкоді стала весняна зачотна сесія, а згодом зв'язку не вдалося уже відновити»¹²⁴. Цей досвід київських студентів є корисним і вартий для наслідування сучасними профспілковими організаціями ЗВО.

У вишах поширеними були професійні (профспілкові) гуртки. Так, у КІНО у 1923–1924 н.р. функціонували 6 гуртків, у складі яких працювали 187 студентів, у 1924–1925 н.р. — 4, у 1928–1929 н.р. — 5 (294 студенти), у листопаді 1929 р. — 2 (Партійна освіта, 1929. С. 3)¹²⁵. Отже, бачимо, що до кінця десятиліття популярність цих гуртків суттєво знизилася.

У 1920–1930-х рр. більшовики створювали й всіляко підтримували (організаційно й фінансово) лояльні та підконтрольні їм громадські організації. Тоді узвичаїлася практика створення масових добровільних товариств культурно-освітнього напрямку, що мали на меті сприяння партії та державі у реалізації завдань культурної революції (Молоткіна В.К., 2005. С. 10).

Активну роботу серед київської студентської молоді проводили осередки товариства сприяння обороні й авіаційно-хімічному будівництву СРСР («Тсоавіахім»), яке знайомило з історією розвитку авіації і повітроплавання, з різновидами систем аеропланів, з елементарною хімією, історією застосування газів, з роллю хімії у майбутній війні (Молоткіна В., С. 223). Абсолютна більшість у цих осередках належала студентам. Найбільше тсоавіахімівців було у КІНО (у 1929 р. — 871). Такий же осередок згодом (у 1932–1933 н.р.) функціонував у КІПО. Тсоавіахімівці працювали у Польському педінституті, Київському російському педтехнікумі (Тут не все гаразд, 1930. С. 4)¹²⁶.

У низці випадків робота вишівських осередків була недостатньою. Зокрема, з КІНО у січні 1930 р. повідомляли, що «виховної роботи серед членів громади нема, облік праці гірший ніж незадовільний. Зацікавленості у роботі нема ні в членів осередку, ні навіть у членів бюро. Осередком районна організація не керує» (Тут не все гаразд, 1930. С. 4). Подібне спостерігалось і за часів Київського інституту соціального виховання (КІСВ). Наприклад, на 20 травня 1931 р. запланували провести збори осередку: із 180 членів на засідання прибула лише 41 особа (Гайван, 1931. С. 1). Цей приклад

чудово ілюструє, що популярність таких гуртків часто трималася не на внутрішньому переконанні молоді, а на адміністративних важелях.

Осередки «Тсоавіахіму» курирували роботу військових, оборонних, стрілецьких гуртків. У 1929 р. у КІНО стрілецький гурток об'єднував 260 осіб¹²⁷. У Київському російському педтехнікумі у 1933–1934 н.р. заняття відвідували 38 студентів¹²⁸.

У тогочасному тоталітарному суспільстві важливою складовою військової підготовки вважали фізичну культуру і спорт. У педагогічних навчальних закладах діяли фізкультурні (спортивні) гуртки. Спортгурток КІНО об'єднував у 1923–1924 н.р. 50 хлопців і дівчат. Його робота тривала й у наступні роки, зокрема у 1929 р. його відвідували 53 студенти¹²⁹. Такий самий гурток діяв у 1933–1934 н.р. у Польському педінституті¹³⁰ і Київському російському педтехнікумі (17 членів)¹³¹. Загалом фізкультурні гуртки у той час розглядалися не як засіб виховання здорового пролетаріату, а як мобілізаційний ресурс, спосіб підвищення військової підготовки населення, що певною мірою стане в пригоді на початку радянсько-німецької війни.

Структурно гуртки поділялися на секції. Так, у Польському педінституті в 1933–1934 н.р. складовою гуртка була гімнастична секція. У цьому закладі певну увагу приділяли поліпшенню матеріальної бази. Того року тут облаштували 2 волейбольні майданчики, де регулярно відбувалися внутрішні спортивні змагання. Така робота принесла позитивні результати. У 1933–1934 н.р. Польський педінститут у конкурсі-огляді на кращу фізкультурну роботу серед вишів республіки було визнано одним з найкращих¹³².

У педвишах функціонували також шахово-шашкові гуртки. Так, у КІНО в 1923–1924 н.р. шаховий гурток налічував 23 особи. Наступного 1924–1925 н.р. він змінив назву на шахово-шашковий. Для майбутніх педагогів найпершим суперником був клуб «Радробітник». Тоді ж гуртківцям вдалося організувати змагання між вишами міста. У 1925–1926 н.р. гурток знову називався шаховим¹³³.

У закладах вищої освіти УСРР діяла широка мережа місцевих осередків Міжнародної органі-

¹²⁴ Державний архів Хмельницької області (Держархів Хмельницької обл.). Ф.Р. 1566. Оп. 1. Спр. 256. Арк. 19, 38.

¹²⁵ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 4. Спр. 634. Арк. 13, 84, 101; Оп. 9. Спр. 306. Арк. 38 зв.

¹²⁶ Там само. Оп. 9. Спр. 306. Арк. 38 зв.; Оп. 10. Спр. 1490. Арк. 51; Спр. 1528. Арк. 34; Держархів м. Києва. Ф. Р. 359. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 6; Спр. 67. Арк. 96; Ф. Р. 920. Оп. 11. Спр. 18. Арк. 8.

¹²⁷ Там само.. Оп. 9. Спр. 306. Арк. 39.

¹²⁸ Держархів м. Києва. Ф. Р. 359. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 7; Спр. 61. Арк. 20; Спр. 67. Арк. 96.

¹²⁹ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 4. Спр. 634. Арк. 13, 101; Оп. 5. Спр. 289. Арк. 606; Оп. 9. Спр. 306. Арк. 39.

¹³⁰ Держархів м. Києва. Ф. Р. 920. Оп. 11. Спр. 18. Арк. 8, 79 зв.

¹³¹ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 10. Спр. 1490. Арк. 51; Держархів м. Києва. Ф. Р. 359. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 7; Спр. 67. Арк. 40, 96.

¹³² Держархів м. Києва. Ф. Р. 920. Оп. 11. Спр. 18. Арк. 8, 79 зв.

¹³³ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 4. Спр. 634. Арк. 13, 84, 101; Оп. 5. Спр. 289. Арк. 606.

зації допомоги робітникам (борцям революції) (МОДР), завдання яких полягало у «наданні матеріальної та моральної допомоги борцям революції, жертвам класової боротьби в усіх країнах шляхом пробудження та виявлення активних форм міжнародної солідарності трудящих» (Гусаров В.К., 1972. С. 65). Серед вишів республіки найчисельнішими були модрівці КІНО. Наприкінці 1923 р. їх налічувалося 360 осіб, у лютому 1924 р. — 430, 1929 р. — 706, у січні 1930 р. — 707. Осередки МОДРу діяли також у КІПО та російському педтехнікумі (Тут не все гаразд, 1930. С. 4)¹³⁴.

Поточна робота модрівців зводилася головним чином до збору коштів для допомоги трудящим, переслідуваним за кордоном. Так, у польському педтехнікумі в 1931–1932 н.р. організували бригади для збору коштів на допомогу політ'язням Польщі. Члени осередків створювали куточки МОДРу, наприклад у КІНО¹³⁵. У російському педтехнікумі функціонував модрівський гурток. У 1933–1934 н.р. гуртківці провели 10 занять, які регулярно відвідували 34 студенти¹³⁶. На жаль, важко сказати, наскільки результативною була робота модрівців, зокрема щодо збору коштів, зважаючи на важкий матеріальний стан населення у першій половині 1930-х рр., для якого характерними були нерегулярна видача продуктів за пайками, низькі заробітки, труднощі у забезпеченні товарами першої необхідності.

Для боротьби з дитячою безпритульністю створювалися осередки громадської організації «Друзі дітей», зокрема у КІНО. Осередок, який започаткували у 1923–1924 н.р. (51 особа), достатньо швидко кількісно зростав. Так, його чисельність 1929 р. зросла до 443 осіб, а 1930 р. — до 463¹³⁷.

У цьому ж виші діяв осередок Всеукраїнського товариства по земельному облаштуванню трудящих євреїв «ОЗЕТ». Зокрема, 1929 р. було 176 «озетівців»¹³⁸, у січні 1930 р. — 323 (Тут не все гаразд, 1930. С. 4). У червні 1930 р. у газеті «Кузня освіти» в одному із дописів йшлося про те, що членами «ОЗЕТу» були 740 осіб (!). Окрім євреїв до осередку входили і представники інших національностей (Праця Озету, 1930. С. 6). У першій

половині 1930-х рр. ця громадська організація функціонувала, зокрема, у Київському ІПО¹³⁹. Цікаво, що осередки «ОЗЕТу» діяли і в педтехнікумах інших національних меншин, наприклад, в Київському російському¹⁴⁰.

У вишах працювали осередки організації «Друзів радіо» (радіогуртки). У КІНО для роботи гуртка, члени якого вели наукову роботу, виділили спеціальний кабінет (Ляпіна О.В., 2009. С. 58). У 1929 р. він налічував 12 членів. Тоді ж у цьому ЗВО працював фотогурток, у складі якого були 43 особи¹⁴¹.

У Польському педінституті в другому семестрі 1933–1934 н.р. працював гурток з вивчення авіамотору, до складу якого входили 17 осіб¹⁴².

Деякі архівні документи засвідчують слабку діяльність добровільних організацій. Наприклад, у 1931–1932 н.р. у російському педтехнікумі учасниками гуртків було лише 60 % студентів¹⁴³.

Процеси будівництва вищої школи, участь молодіжних організацій у пролетаризації інститутів і технікумів, побут та настроїв студентів, їхня участь в ідеологічній роботі серед населення яскраво відображені у періодичній пресі навчальних закладів педагогічного профілю. Громадсько-політичну та навчальну роботу КІНО (ІСВ) упродовж 1920-х — на початку 1931 р. висвітлювала газета «Кузня освіти», яка виходила 2 рази на місяць¹⁴⁴. У 1931 р. її перейменували, назвавши «За комуністичні кадри» (орган КІПО та ІСВ) (Український державний педагогічний, 1995. С. 27). Із 1933 р. почала видаватися газета Київського педінституту «За комуністичне виховання». У польському педтехнікумі друкували «Польський журнал Київського польського педтехнікуму» (Лаврут О.О. Студентська преса, 2009. С. 50).

Популярністю серед молоді користувалися стінгазети, які виходили «за гарячими слідами» і були найпоширенішими у середовищі студентської преси. Зокрема, стінгазети виходили у Польському педінституті¹⁴⁵ і російському педтехнікумі¹⁴⁶. Відомо, що у Польському педінституті в другому семестрі 1933–1934 н.р. опублікували 9 загальноінститутських стінгазет, 14 факультет-

¹³⁴ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 4. Спр. 634. Арк. 12, 84; Оп. 9. Спр. 306. Арк. 38 зв.; Оп. 10. Спр. 1490. Арк. 51; Спр. 1528. Арк. 34; Держархів м. Києва. Ф. Р. 359. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 6; Спр. 67. Арк. 96.

¹³⁵ Там само. Арк. 101; Оп. 10. Спр. 1490. Арк. 34.

¹³⁶ Держархів м. Києва. Ф. Р. 359. Оп. 1. Спр. 67. Арк. 40, 96.

¹³⁷ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 4. Спр. 634. Арк. 84; Оп. 9. Спр. 306. Арк. 38 зв.

¹³⁸ Там само. Оп. 9. Спр. 306. Арк. 38 зв.

¹³⁹ Там само. Оп. 10. Спр. 1528. Арк. 34.

¹⁴⁰ Там само. Оп. 10. Спр. 1490. Арк. 5.

¹⁴¹ Там само. Оп. 9. Спр. 306. Арк. 39.

¹⁴² Держархів м. Києва. Ф. Р. 920. Оп. 11. Спр. 18. Арк. 79 зв.

¹⁴³ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 9. Спр. 1490. Арк. 51.

¹⁴⁴ Там само. Спр. 306. Арк. 39 зв.

¹⁴⁵ Держархів м. Києва. Ф. Р. 920. Оп. 11. Спр. 18. Арк. 9.

¹⁴⁶ Там само. Ф. Р. 359. Оп. 1. Спр. 67. Арк. 4, 96.

ських, 10 гуртожитських, 9 бюлетенів¹⁴⁷. У 1939 р. в Київському педінституті загальноінститутська стіннівка виходила 1 раз на 3 дні, факультетські стінгазети — 1 раз на тиждень (Український державний педагогічний, 1995. С. 27). У російському педтехнікумі у 1934–1935 н.р. видрукували 86 номерів загальнотехнікумівської, курсових і групових газет¹⁴⁸. Власне, молодіжна преса виконувала не лише інформативну функцію, але й пропагувала погляди, вчення класиків марксизму-ленінізму, комуністичні ідеї, спрямовані на виховання студентів у марксистсько-ленінському дусі.

Популярними у закладах освіти були постановки «живих і світлових газет» (усних. — *Авт.*). Наприклад, у КІНО у першому кварталі 1923 р. «живу газету» читали 4 рази. Такі газети мали різний характер, зокрема: політичний (розповіді, приурочені 25-річчю РКП(б), рурським подіям, «єдиному робітничому фронту»), полемічний (дискусії щодо доцільності УКП (боротьбистів)). Останній номер «газети» був присвячений антирелігійній пропаганді. Крім того, на цих зібраннях молодь мала змогу зачитати свої фейлетони, вірші¹⁴⁹. «Живі газети» у виші мали місце і в наступні роки¹⁵⁰.

Навколо газет гуртувався актив студентських кореспондентів (студкорів), які об'єднувалися у студкорівські (газетні) гуртки. Так, у 1923–1924 н.р. у газетному гуртку КІНО брав участь 21 студент. Невеличкий гурток, який об'єднував 5 осіб, діяв у 1933–1934 н.р. у російському педтехнікумі¹⁵¹.

Студентів зобов'язували передплачувати і загальносоюзну, і республіканську пресу. Зокрема, у російському педтехнікумі в 1931–1932 н.р. передплачували 158 прим. газет і журналів, з яких педагогічні становили 20 %, технічні — 10, військові — 10, решта — партійні та комсомольські видання. У 1933–1934 н.р. виписували 350 прим. різних видань¹⁵².

Одним із напрямків громадсько-політичної діяльності студентів була їхня участь у позавишівській роботі. У лютому 1925 р. з КІНО повідомляли: «Хоча у громадську позавузівську роботу втягнута не вся маса студентства, але переважно все студентство відкликалося на всі кампанії, веде постійну роботу у ряді робітничих підприємств, у військових частинах, а також просвітницьких установах»¹⁵³.

Студентство брало участь у кампаніях мобілізації коштів на різні господарські потреби держави. Зокрема, студентів залучали до передплати позик, пов'язаних з виконанням п'ятирічних планів. Найбільш плідно молодь «включилася» у цю роботу в роки першої п'ятирічки. Наприклад, у КІНО в березні 1930 р. студенти I курсу літературного відділу факультету професійної освіти ухвалили додатково передплатити облігації позики «П'ятирічка за чотири роки» й закликали це ж саме зробити перші курси історичного та іноземного відділів («Передплачуємо, викликаємо», 1930. С. 2). У червні 1931 р. молодь КІСВ оплатила позичку «3-го вирішального року 5-літки». Першими підписалися 12-та група історичного відділу на 1295 крб, 11-та група технічно-математичного відділу на 50 % стипендіального забезпечення, 11-та група єврейського відділу (спеціальність «Історія») — на 960 крб (За нову позичку, 1931. С. 4).

Молодь здійснювала підписку і на позички індустріалізації. Так, на третю позичку у 1929–1930 н.р. підписалися студенти КІНО. Вони передплатили облігації на суму 39 400 крб, з яких стипендіанти надали левову частку — 38 795 крб¹⁵⁴. Хлопці і дівчата брали участь у закупівлі облігацій селянської позички. Зокрема, у січні 1930 р. студенти КІНО надали допомогу херсонським селянам. Щоправда, сума допомоги була мізерною: з двох факультетів зібрали лише 29 крб (Бондаренко О., 1930. С. 4).

Студентство збирало кошти на потреби оборони. Так, студенти КІНО надіслали кошти у фонд оборони країни¹⁵⁵. Молодь КІПО на початку 1930-х рр. проводила збір коштів на будівництво літака «Правда» (Хроніка, 1930. С. 4), а студенти КІСВ частково профінансували екскадрилію ім. Косіора (Загірська К., 1931. С. 1). Молодь польського педтехнікуму збирала кошти на танк ім. Дзержинського і підводний човен¹⁵⁶, КІСВ — на спорудження глісера (човна. — *Авт.*) (Вносять і викликають, 1931. С. 2). Студенти КІНО передали понад 5 тис. крб на зміцнення обороноздатності країни у зв'язку з конфліктною ситуацією, що виникла у 1929 р. на кордоні з Китаєм («радянсько-хінський конфлікт»). Крім цього, було організовано «бойовий загін Далекосхідної армії» із 250 добровольців. Пізніше його скоротили удвічі. Основним завданням формування визначала-

¹⁴⁷ Держархів м. Києва. Ф. Р. 920. Оп. 11. Спр. 18. Арк. 9.

¹⁴⁸ ДТам само. Р. 359. Оп. 1. Спр. 67. Арк. 4, 96.

¹⁴⁹ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 1077. Арк. 36.

¹⁵⁰ Там само. Оп. 4. Спр. 634. Арк. 13, 101.

¹⁵¹ Там само. Оп. 4. Спр. 634. Арк. 84; Держархів м. Києва. Ф. Р. 359. Оп. 1. Спр. 67. Арк. 40.

¹⁵² Там само. Оп. 10. Спр. 1490. Арк. 52; Держархів м. Києва. Ф. Р. 359. Оп. 1. Спр. 67. Арк. 96.

¹⁵³ Там само. Оп. 5. Спр. 566. Арк. 310.

¹⁵⁴ Там само. Оп. 9. Спр. 306. Арк. 38.

¹⁵⁵ Там само. Оп. 9. Спр. 1149. Арк. 21.

¹⁵⁶ Там само. Оп. 10. Спр. 1490. Арк. 34.

ся підготовка майбутнього бійця Червоної армії, який міг «щохвилини стати на захист здобутків Жовтня» (К. Загін Далекосхідної армії, 1929. С. 2).

Молодь залучали також до інших кампаній з мобілізації коштів. У травні 1931 р. 11-та група історичного відділу КІСВ внесла 12 крб 25 коп. у фонд потерпілим від землетрусу у Закавказзі і закликала усі групи І курсу шкільного факультету слідувати їхньому прикладу (На допомогу потерпілим, 1931. С. 4). Молодь КІНО у січні 1930 р. надала 98 крб 78 коп. на «тракторний фонд» (Бондаренко О., 1930. С. 4).

У вишах проводилися й інші кампанії. Зокрема, періодично відбувалися дні індустріалізації. У КІНО в 1929 р. під час проведення цього дня студенти працювали на залізниці і заробили 333 крб¹⁵⁷. 8 листопада 1930 р. день індустріалізації провели у КІПО та ІСВ. 190 студентів КІПО завантажили у 20 вагонів 20 тис. пудів каменю (День індустріалізації, 1930. С. 3). Молодь ІСВ на пристані, поділившись на бригади, розвантажувала баржі (Ізраєцький В.О., 1930. С. 23).

Ми можемо лише припустити, що такі заходи апріорі не могли бути популярними серед студентів, зважаючи на те, що вони отримували мізерні стипендії. Незадовільним було й забезпечення житлом, харчуванням, особливо у голодні 1932–1933 рр. Такі дії влади додатковим фінансовим тягарем лягали на плечі молоді.

Чимало студентів будували гіганти перших п'ятирічок — Харківський тракторобудівний завод, Дніпрогес тощо. Колишній студент КІНО Ю. Кобилецький згадував: «Величезну бетонну греблю Дніпрельстану утоптували ногами. Бригади дівчат та хлопців ставали у коло на рідкий бетон, брали за плечі один одного і починали своєрідний індустріальний танок — аркан» (Українське радянське суспільство, 2012. С. 677–678).

Залучали молодь і до інших видів робіт. Члени осередку ЛКСМУ польського педтехнікуму

у 1934–1935 н.р. після постанови ЦК партії про ліквідацію карткової системи на хліб брали участь у перевірці роботи хлібних крамниць¹⁵⁸.

Таким чином, громадська діяльність студентів київських педагогічних закладів освіти, як і інших вишів республіки, була підпорядкована ідеологічним настановам партії. Одним із її напрямків стала організація роботи студентських клубів та органів студентського самоврядування, різноманітних гуртків. Представники цих органів фігурували у керівних органах вишів, факультетських, предметних, контрольно-ревізійних, стипендіальних комісіях, комісіях із проведення практики та стажування, із студентських питань. Їм у межах своєї компетенції вдавалося обстоювати навчальні, соціально-економічні й побутові інтереси студентів. Із середини 20-х рр. ХХ ст. функції захисників інтересів молоді взяли на себе профспілкові організації, які значною мірою перебували під впливом адміністрацій вишів і контролювали соціальний склад студентів, який бачився виключно як робітничо-селянський.

Частина студентів була залучена до роботи в осередках добровільних товариств, які влада використовувала для пропаганди своїх ідей соціалістичного будівництва та ідеологічного виховання мас. Найбільш діяльними вважалися осередки «Тсоавіахіму», які курирували роботу стрілецьких гуртків. Близькими до них були спортивні гуртки. У вишах діяли також осередки МОДР, товариств «Друзів дітей», Всеукраїнського товариства по земельному облаштуванню трудящих євреїв «ОЗЕТ», «Друзів радіо». Активізації ідеологічної роботи серед студентства сприяли студентська преса, постановки «живих і світлових газет», які висвітлювали процеси будівництва вищої школи, участь молодіжних організацій у пролетаризації інститутів та технікумів, побут та настрої студентів, їхню участь у культшефській роботі серед населення тощо.

ДЖЕРЕЛА

1. Бондаренко О. На самоконтроль мас. *Кузня освіти*. Київ, 1930. 18 січня. № 6. С. 4.
2. Вносять і викликають. *Кузня освіти*. 1931. 21 січня. № 8 (23). С. 2.
3. Гайван. Опанувати військові знання. *За комуністичні кадри*. Київ, 1931. 28 травня. № 18 (33). С. 1.
4. Гусаров В.К., Молостов В.А. Становлення МОДР на Україні (1922–1925 рр.). *Український історичний журнал*. 1972. № 11. С. 63–70.
5. Двірна К. Створення і ліквідація Польського педагогічного інституту в м. Києві в 30-х роках ХХ ст. (архівна розвідка). *Волинські історичні записки*. 2011. Т. 6. С. 149–155.
6. День індустріалізації. *Кузня освіти*. 1930. 20 листопада. № 3 (18). С. 3.
7. За нову позику. *За комуністичні кадри*. 1931. 14 червня. № 19 (34). С. 4.
8. Загірська К. Перевиконаємо. *За комуністичні кадри*. 1931. 8 жовтня. № 21 (36). С. 1.
9. Ізраєцький В.О. З юнацьким завзяттям. *Студент революції*. Харків, 1930. № 26–27. С. 23.
10. К. Загін Далекосхідної армії. *Кузня освіти*. 1929. 7 грудня. № 4. С. 2.

¹⁵⁷ ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 9. Спр. 306. Арк. 38.

¹⁵⁸ Держархів м. Києва. Ф. Р. 807. Оп. 11. Спр. 18. Арк. 13.

11. Карпач Н. У Київському ІНО. *Студент революції*. 1927. № 8. С. 63.
12. Кліцаков І.О. Педагогічні кадри України (1917–1937 рр.). Донецьк: Юго-Восток, 1997. 310 с.
13. Комарницький О.Б. Студенти-педагоги у модернізації вищої освіти радянської України у 1920–1930-х рр. / наук. ред. проф. О.М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2017. 984 с.
14. Лаврут О.О. Громадська діяльність студентства УСРР в 20-х рр. XX ст. *Гілея*. 2009. Вип. 26. С. 71–80.
15. Лаврут О.О. Діяльність студентів у гуртках. *Наукові праці: наук.-метод. журн.* Миколаїв: Чорноморськ. держ. ун-т ім. П. Могили, 2009. Т. 115. Вип. 102. Історія. С. 27–35.
16. Лаврут О.О. Студентська преса в УСРР періоду 20-х рр. XX ст. *Гілея*. 2009. Вип. 28. С. 45–56.
17. Ляпіна О.В. Студенти міста Києва у 1920-ті рр. *Соціальна історія*. Київ, 2009. Вип. V. С. 52–59.
18. М. Б-ов. Киевское студенчество. *Студент революції*. 1924. № 1–2. С. 78.
19. Молоткіна В. Критерії класифікації громадських організацій України, які займалися культурно-освітньою роботою в період нової економічної політики (1921–1929 рр.). *Наукові записки з української історії*. 2008. Вип. 21. С. 218–226.
20. Молоткіна В.К. Культурно-освітня діяльність громадських організацій в умовах НЕПу (1921–1929 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2005. 20 с.
21. На допомогу потерпілим. *За комуністичні кадри*. 1931. 28 травня. № 18 (33). С. 4.
22. Паніотов І.І. Комуністична партія України в боротьбі за розвиток народної освіти (1931–1941 рр.). Харків: Вид-во Харків. ун-ту, 1973. 188 с.
23. Партійна освіта. *Кузня освіти*. 1929. 15 листопада. № 3. С. 3.
24. Передплачуємо, викликаємо. *Кузня освіти*. 1930. 21 березня. № 8. С. 2.
25. Праця Озету. *Кузня освіти*. 1930. 12 червня. № 15. С. 6.
26. Резолюції та пропозиції II Всеукраїнської конференції пролетстуду. *Студент революції*. 1927. № 1. С. 100.
27. Рябченко О. Студенти радянської України 1920–1930-х років: практики повсякденності та конфлікти ідентифікації. Харків: ХНАМГ, 2012. 456 с.
28. Ряппо Я. Радянське студентство (характеристика вузів України). Харків: Держ. вид-во Укр., 1928. 48 с.
29. Т. Тут не все гаразд. *Кузня освіти*. 1930. 18 січня. № 6. С. 4.
30. Тимошенко Ю.О. Історичні умови та специфіка розвитку спорту й фізичного виховання в радянській Україні в 20–40-ві роки XX ст. / відп. ред. О.І. Гуржій. Київ: ТОВ «НВП» Інтерсервіс», 2014. 446 с.
31. Українське радянське суспільство 30-х рр. XX ст.: нариси повсякденного життя / [редкол.: С.В. Кульчицький (відп. ред.); авт. кол.: Н.Т. Гогохія, В.В. Головкин, В.В. Гудзь та ін.]. Київ: Ін-т іст. України НАН України, 2012. 786 с.
32. Український державний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. 1920–1995: іст. нарис. Київ: ТОВ «Толока», 1995. 169 с.
33. Хроніка. На будівництво дирижабля «Правда». *Кузня освіти*. 1930. 1 листопада. № 2 (17). С. 4.
34. Шевчук Г.М. Культурне будівництво на Україні у 1921–1925 роках. Київ: Вид-во АН УРСР, 1963. 436 с.

REFERENCES

1. Bondarenko, O. (1930). Na samokontrol mas. *Kuznia osvity*, 6, 4 [in Ukrainian].
2. Vnosit i vyklykaiut. (1931). *Kuznia osvity*, 8 (23), 2 [in Ukrainian].
3. Haivan (1931). Opanuvaty viiskovi znannia. *Za komunistychni kadry*, 18 (33), 1 [in Ukrainian].
4. Husarov, V. K., Molostov, V. A. (1972). Stanovlennia MODR na Ukraini (1922–1925 rr.). *Ukrayinskyi istorychnyi zhurnal*, 11, 63–70 [in Ukrainian].
5. Dvirna, K. (2011). Stvorennia i likvidatsiia Polskoho pedahohichnoho instytutu v m. Kyievi v 30-kh rokakh XX st. (arkhivna rozvidka). *Volynski istorychni zapysky*, 6, 149–155 [in Ukrainian].
6. Den industrializatsii. (1930). *Kuznia osvity*, (18), 3 [in Ukrainian].
7. Za novu poznyku. (1931). *Za komunistychni kadry*, (34), 4 [in Ukrainian].
8. Zahirska, K. (1931). Perevykonaiemo. *Za komunistychni kadry*, 21 (36), p. 1 [in Ukrainian].
9. Izraietskyi, V. O. (1930) Z yunatskym zavziattiam. *Student revoliutsii*, 26–27, p. 23 [in Ukrainian].
10. K. (1929). Zahin Dalekoskhidnoi armii. *Kuznia osvity*, 4, 2 [in Ukrainian].
11. Karpach, N. (1927). U Kyivskomu INO. *Student revoliutsii*, 8, 63 [in Ukrainian].
12. Klitsakov, I. O. (1997). *Pedahohichni kadry Ukrainy (1917–1937 rr.)*. Donetsk: Yuho-Vostok. 310 p. [in Ukrainian].

13. Komarnitskyi, O. B. (2017). *Studenty-pedahohy u modernizatsii vyshchoi osvity radianskoi Ukrainy u 1920–1930-kh rr.* Ed. O. M. Zavalniuk. Kamianets-Podilskyi: TOV «Drukarnia «Ruta» [in Ukrainian].
14. Lavrut, O. O. (2009). Hromadska diialnist studentstva USSR v 20-kh rr. XX st. *Hileia*, 26, 71–80 [in Ukrainian].
15. Lavrut, O. O. (2009). Diialnist studentiv u hurtkakh. *Naukovi pratsi*, 115 (102), 27–35 [in Ukrainian].
16. Lavrut, O. O. (2009). Studentska presa v USSR periodu 20-kh rr. XX st. *Hileia*, 28, 45–56 [in Ukrainian].
17. Liapina, O. V. (2009). Studenty mista Kyieva u 1920-ti rr. *Sotsialna istoriia*, V, 52–59 [in Ukrainian].
18. M., B-ov. (1924). Kievskoe studenchestvo. *Student revoliutsii*, №1–2, p. 78 [in Russian].
19. Molotkina, V. (2008). Kryterii klasyfikatsii hromadskykh orhanizatsii Ukrainy, yaki zaimalysia kulturno-osvitnoi robotoiu v period novoi ekonomichnoi polityky (1921–1929 rr.). *Naukovi zapysky z ukrainskoi istorii*, 21, 218–226 [in Ukrainian].
20. Molotkina, V. K. (2005). *Kulturno-osvitnia diialnist hromadskykh orhanizatsii v umovakh NEPu (1921–1929 rr.). (Extended abstract of Candidate's thesis).* Kyiv [in Ukrainian].
21. Na dopomohu poterpylym. (1931). *Za komunistychni kadry*, 18 (33), 4 [in Ukrainian].
22. Paniotov, I. I. (1973) *Komunistychna partiia Ukrainy v borotbi za rozvytok narodnoi osvity (1931–1941 rr.).* Kharkiv: vyd-vo Kharkiv. un-tu [in Ukrainian].
23. *Partiina osvita.* (1929). *Kuznia osvity*, 3, 3 [in Ukrainian].
24. Peredplachuemo vyklykaemo. (1930). *Kuznia osvity*, 8, 2 [in Ukrainian].
25. Pratsia Ozetu (1930). *Kuznia osvity*, №15, 6 [in Ukrainian].
26. Rezoliutsii ta propozyitsii II Vseukrainskoi konferentsii proletstudu. (1927). *Student revoliutsii*, 1, 100 [in Ukrainian].
27. Riabchenko, O. (2012) *Studenty radianskoi Ukrainy 1920–1930-kh rokiv: praktyky povsiakdennosti ta konflikty identyfikatsii.* Kharkiv, 456 p. [in Ukrainian].
28. Riappo, Ya. (1928). *Radianske studentstvo (kharakterystyka vuziv Ukrainy).* Kharkiv [in Ukrainian].
29. T. (1930). Tut ne vse harazd. *Kuznia osvity*, 6, 4. [in Ukrainian].
30. Tymoshenko, Yu. O. (2014). *Istorychni umovy ta spetsyfika rozvytku sportu i fizychnoho vykhovannia v radianskii Ukraini v 20-40-vi roky XX st./i* Ed. O. I. Hurzhii, Kyiv [in Ukrainian].
31. Hohokhiia, N. T., Holovko, V. V. Hudz, V. V., Doroshko M. I., Yevsieieva T. M., Yefimenko, H. H., Kulchytskyi, S. V., Marochko, V.I., Movchan, O. M., Riabchenko, O. L., Yakubova, L. D. (2012). *Ukrainske radianske suspilstvo 30-h rr. XX st.* Ed. S. V. Kulchytskyi. Kyiv: In-t ist. Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
32. *Ukrainskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova. 1920–1995: istorychni narys.* (1995). Kyiv: TOV «Toloka», 169 p. [in Ukrainian].
33. Khronika. (1930). Na buduvannia dyryzhabliu «Pravda». *Kuznia osvity*, 1 lystopada, 2 (17), 4 [in Ukrainian].
34. Shevchuk, H. M. (1963) *Kulturne budivnytstvo na Ukraini u 1921–1925 rokakh.* Kyiv: vyd-vo AN URSR [in Ukrainian].

Дата надходження статті до редакції: 23.03.2020 р.